

Flugan i bärnstenen

AV TOM FAHLÉN

JENS:

Man förstod vad som skulle hända på mammas sätt att öppna dörren, höja rösten och börja tala norska. De som kom sa alltid att det var ”moro”. Väskor och kappor travades på kistan i farstun och det kramades.

Flyktingarna gled genom vårt hem som när vågorna får vattnet att störta in och ut mellan stenarna på stranden. De anlände i buller, sov över natten och försvann utan att jag märkte det.

– Kom och hälsa Jens, ropade mamma.

En tant som hette Vanja lyfte upp mig.

– Kommer du ihåg att vi träffades i Oslo, frågade hon.

Jag skakade på huvudet. Hon tryckte sitt ansikte mot mitt och kysste mig på kinden. Som många andra hade hon med sig en present. Det var en ask av flammigt grönt siden. Och i den låg en gul tärning.

– Titta, sa hon och höll upp den mot fönstret, ser du att det är en liten fluga inne i stenen? Den fastnade där för många miljoner år sedan. Benen klibbade fast i kådan från ett träd, och den kunde inte komma loss. Det rann till mer kåda och flugan hamnade i mitten. Så småningom började kådan bli hårdare och efter miljontals år hade den blivit en sten. Ingen kan fatta hur länge det är.

Tåget gick förbi och som vanligt skakade huset lite.

– Går det så nära, sa Carl, farbrorn hette så, och reste sig.

Han la händerna på fönsterbrädet och lutade sig fram för att se bättre. Hans underben var tjocka och strumporna hade ett mönster med stora svarta rutor.

- Är du intresserad av tåg också, sa mamma med aningen av ett skratt.
- Ja, mycket.
- De går tätt så här dags.

Carl pratade snabbt och högljutt. Det var "uhyre" viktigt att norrmännen höll sig friska. Det behövdes läkarundersökningar, vaccinationer, sund mat och mycket fysisk träning. Mamma tyckte att hon måste stoppa honom och började med att skratta.

- Det är konstigt med er läkare, sa hon. Det är samma sak med Ole Jacob. Ni pratar bara om hälsa trots att det är krig och man vill veta hur det är i Norge.
- Carl håller på att organisera ett hälsoläger, förklarade Vanja. Det ska vara över tusen norrmän där. Så det upptar honom helt.

- Jag tror på idrotten, sa Carl. Utan sport och träning blir de galna i lägren. De är ju unga och brunstiga.

Carl verkade rastlös och ville gå ut och titta på tågen. Han tog mig i handen och sa att jag skulle följa med för att visa honom. Vi gick på vägen längs rälsen och kom ned till broarna.

- Tåget har en egen bro, sa jag.
- Det var en fin bro. Vet du vad stationen på andra sidan heter?
- Ja.
- Vad då?
- Stocksund.
- "Glimrende". Då stämmer det, sa han. Det är "artigt" att träffa någon som vet.

Mamma la mjölkkanan och en filt i skrindan och backade ut den från sin plats mellan skottkärran och slipstenen. Det var ett hörn av tomten som man inte skulle lägga märke till och som jag var rädd för när det var mörkt. Men därifrån kunde man se tallarna med Jompes och Lenas gungor, och trapetsen där farbror Helge hjälpt oss att hänga i knäveckan. Carl fick dra skrindan, men jag ville inte sitta i ännu utan hellre springa före och tala om vad man skulle titta på. Vid kolonistugorna hade nästan alla hissat flaggan. Så gjorde man bara vissa dagar hade mamma sagt.

- Där borta på berget finns våra luftvärnskanoner, ropade jag. De har skjutit ned en tysk flygmaskin.

Men det visste de redan. Alla visste det, fast pappa hade sagt att man inte borde tala om det och att tidningarna inte fick skriva om det.

CARL:

När vårt "rättbo" stod i tur att rökas ut tog vi oss ut ur Oslo, skakiga och utan att riktigt förstå. Som läkare hade vi kunnat röra oss ganska fritt mellan olika medicinska sammankomster och använt dem som täckmantel för arbetet med Milorg. Men så småningom hade Fehmers agenter tagit sig helt in på oss. Det var som att befinna sig i ett gistet och mögelangripet hus där svamptrådar växte fram genom sprickorna. Vackra kvinnor med inbjudande leenden och unga män som talade om

sitt hat mot nazismen dök ständigt upp. Sådant avslöjades ofta av säkerhetsenheten, men vi visste att Akers sykehus brukade ta emot halvt medvetlösa patienter med igenmurade ögon och avbrutna fingrar för att se till att de återhämtade sig inför de fortsatta förhören på Victoria terasse. Det spanns ett förlamande nät omkring oss som föste oss fram och tillbaka mellan misstänksamhet och godtrogenhet.

Här på landsbygden i Stockholms närhet kunde jag få det lite på avstånd, till och med göra promenader i sommarvärmen, och dra en skrinna genom en allé av skuggande träd, omgiven av lojt gungande sädesfält och på väg mot en ståtlig gul byggnad som hade den idylliska uppgiften att vara svenska statens centrala frökontrollanstalt. En klocka på taket visade att vi var i god tid.

Harry väntade framför trappen vid den stadigt murade porten. Legationen hade kontrollerat honom och efter det hade vi träffats några gånger på ett kafé i Gamla stan och börjat skissa på en plan.

För att arbeta vidare med en av detaljerna ville han sammanföra mig med Ruben Heldén, en radioexpert som han anlitat tidigare. Så här års höll Ruben till i sin kolonistuga, där han försökte hålla sig isolerad för att kunna gå upp i sitt radiointresse. Det var en idealisk mötesplats för oss.

Medan Vanja och Lillemor tog hand om pojken och fortsatte bort mot ladugården, gick Harry och jag in i koloniområdet. Det var lätt att hitta stugan. Rubens monomani hade fått honom att ersätta trädgårdens flaggstång med en hög kortvågsantenn. Hans rum speglade samma besatthet, belamrat med radioutrustning, verktyg, kablar, ritningar och reservdelar. Harry rättade till sina glasögon.

JENS :

Vanja och mamma stannade en stund vid växthusen. Nere vid äppelfälten stod tant Olga och målade, klädd i sin vita målarrock. Jag hade ofta sprungit dit för att se på hur hon klämde ut färger på paletten, blandade, la till mer olja, måttade med tummen och förde penseln i små drag över pannån.

– Det gäller att få färgen exakt, brukade hon säga. Man måste titta och titta tills ögonen blöder.

Hon lärde mig att åkrarna har olika färger som ska läggas in på varandra, att skogen bör kännas tung och att Brunnsviken ska lysa fram uppe i ena hörnet.

– Det är tråkiga målningar. De har inget att säga, sa pappa.

Men jag fick inte nämna det för tant Olga.

Ibland kom Hugo på cykel med sitt staffli. Han använde inte någon rock, utan sprang fram och tillbaka på ängen i kostym och hatt, kisade med ögonen och vevade med armarna. Pappa frågade om han gått i fäktskola. Hugo skrattade och svarade att man måste säga ”en garde” om man fäktar och det gjorde han ju inte. Men han fortsatte att slå med penslarna i luften, som om det var luften som skulle målas. Så plötsligt var han framme vid duken och piskade in ett färgstreck. Jag stod kvar och kunde se hur det växte fram rishögar och tjocka kvistiga grenar,

glas på växthus och oroliga moln. På hans målningar av ladugården såg man in i en mörk öppning där några stora mjölkkanor blänkte till. Någon gång skymtade man en ko med utstående leder.

HARRY:

Sveriges regering vill inte veta något om lägret i Gottröra, mer än att det är ett hälsoläger. Också vi ska veta så lite som möjligt, men ändå planlägga exakt vad vi ska göra. Lägret är en norsk militär enhet som leds från London. Vår uppgift är att leverera bärbara radiosändare. De tillverkas i Sundbyberg för det svenska försvaret. En del kommer att klassas som defekta men inte skickas till destruktion. Istället sänds de till Växtskyddsanstalten i Bergshamra betecknade som hydroteknisk apparatur.

Växtskyddsanstaltens anställda är informerade om att du Ruben ska hålla till i flygelbyggnadens källare för att arbeta med hydromekanisk teknikutveckling. Och mer än det ska du inte berätta. Alla vet att teknisk utveckling är något mycket känsligt och att man inte frågar om sådant.

Lådorna från Sundbyberg levereras måndagar och onsdagar klockan 7. Därefter ska apparaturen gås igenom och eventuellt repareras och lådorna förses med nya adresslappar. Som avsändare står Växtskyddsanstalten och som mottagare Johannesbergs herrgård. De hämtas torsdagar klockan 7 för att köras till Stocksunds station och lastas på tåget till Rimbo. På fredagarna tar du själv tåget dit där du kommer att bli hämtad. Din uppgift är att utbilda en grupp på tjugo man.

Så här långt, några frågor?

RUBEN:

I fantasin hade jag redan hunnit placera ut sändare på arbetsbänken, kontrollerat fästen, skrapat med mejseln, prickat av listor, samlat ihop träull och gått igenom reparationslådor, och talat inför rekryter i Gottröra.

– Några frågor? upprepade Harry.

– Nej, men jag hoppas att vi kommer att ha turen på vår sida.

Harry var inte intresserad av att tala om det oförutsägbara, men satt tyst en stund och betraktade min tändstickstavla där en hjälplös tremastare driver omkring på några enorma blåsvarta vågor.

– Vad brukar du lyssna på, frågade han och gjorde en gest mot radioanläggningen samtidigt som han stoppade in en ny cigarett i munstycket.

Sanningen var att jag inte lyssnat på något särskilt då jag suttit och svept över våglängderna. Floden av röster var för stor. Också på de språk jag förstod var det mesta obegripligt. Det rapporterades om temperaturer, namnsdagar, tvätt att hämta, valfångstexpeditioner och försäljning av teskedar, allt staplat i korta meningar, som vore det en uppläsning av dadaistiska dikter. Men istället för att vara en sådan hyllning till slumpen och oförnuftet var det här en mycket konkret

del av krigets beräkningar och förnuft. Meddelandena skulle tas emot av stenografer och sedan skickas vidare för dechiffring. På andra frekvenser kunde man höra mindre exakta men manande tal som ville värva norska ungdomar till Waffen-SS. Quisling lovsjög förfädernas ärorika erövringar i England och hänvisade till Kungasagorna. Åter hade unga norrmän fått möjligheten att ge sina liv åt en helig uppgift. Minnet av dem skulle finnas för evigt. En norsk skald följde upp med att tala om hur Fenix, den lysande ledarörnen, börjat stiga upp från den engelska dekadensens ruiner och hur kulturens Yggdrasil börjat utsöndra den kåda som ska omsluta nordens människor, sammansvetsa dem och ge dem kontakt med sina verkliga rötter.

– Att lyssna på kortvåg är som att dras in i ett virrvarr av röster som säger sig veta och som trasslar in sig i varandra och blir till ekon. Det är meningslöst men känsloladdat, driver en att bli felfinnare och gör lyssnandet till ett tvång. Det är inte mycket att tala om. Låt oss istället gå igenom vad jag ska arbeta med på Växtskyddsanstalten.